

ністю до невизначеності (С. Баднер), життєстійкістю (С. Мадді, Д.О. Леонтьєв, Є.І. Рассказова); адаптивністю (О.П. Саннікова, О.В. Кузнецова), характеристиками самоактуалізації (А. Маслоу, Е. Шостром, Л.Я. Гозман та ін), локусом контролю (Є.Ф. Бажин та ін) та факторами особистості за Р. Кеттеллом.

Отже, у результаті дослідження було виявлено структуру схильності до самозмінювання на формально-динамічному та якісному рівнях особистісної організації та отримано психологічні портрети особистості із різними індивідуальними проявами даної властивості.

Щодо вивчення детермінації цінності саморозвитку індивідуальною системою цінностей, яка перебуває у складному зв'язку зі суспільними ціннісними силами – це є однією з перспектив наших досліджень. Зрозумілим є те, що власне наявність і реалізація активності особистості, яка спрямована на перетворення нею власних психічних якостей і поведінки не дає можливість визначати онтологічний статус цінності саморозвитку відносно її духовної природи. Це може бути цінністю конкретної особистості, яка навіть відповідає основним сучасним ціннісним орієнтаціям і ідеалам суспільства, але, якщо виходити із вище зазначених гуманістичних поглядів на природу духовності, творчості, особистісної свободи та вільної людської активності, такий саморозвиток, на наш погляд, неможна вважати цінністю в загальнолюдському духовному вимірі. Також і декларація ідеалів, переконань відносно духовного саморозвитку, особистісного зростання без дієвої основи, без розгортання самоперетворювальної активності не є власне цінністю саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1973. – 288 с.
2. Балл Г.О. Про психологічний зміст вільного розвитку особистості / Г.О. Балл // Психологічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя; [за ред. Г.О.Балла.]. – Київ-Рівне, 1996. – 128 с.
3. Корнейчук Б.В. Кризис механистической ценности в информационном обществе [Электронный ресурс] / Б.В. Корнейчук. – Режим доступа: http://labecon.spbstu.ru/?issue_id=26&id=26.
4. Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Григорий Силнович Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
5. Леонтьев Д.А. Духовность, саморегуляция и ценности / Д.А. Леонтьев // Гуманитарные проблемы современной

психологии (Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета). – 2005. – № 7. – С. 16-21.

6. Лукина Н.П. Информационное общество: состояние и перспективы социально-философского исследования [Электронный ресурс] / Н.П. Лукина // Гуманитарная информатика. – Вып. 1. – Режим доступа: <http://huminf.tsu.ru/e-journal/magazine/1/lukina.htm>.
7. Писчиков В.С. Квазидуховность как превращенная форма духовности / В.С. Писчиков, М.М. Холин // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Криворізьк. держ. пед. ун-т; відп. ред. Я.В. Шрамко. – Кривий Ріг: Вид. дім, 2006. – Вип. 7. – С. 12-22.
8. Рубинштейн С.Л. О психологическом познании: Принципы и пути развития психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С. 164-184.
9. Саннікова О.П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці / Ольга Павлівна Саннікова. – Одеса: СМІЛ, 2003. – 256 с.

This article deals to considering the value of Personality's self-development in Information Society into two aspects: the first one is its social and individual spirit potential, and the second one is its realization in the activity of single Personality.

Keywords: Information Society, values, self-development of Personality, self-transforming activity, spirituality, propensity to self-changing, continual-hierarchical structure of Personality.

Отримано: 17.02.2010

УДК 159.947.5:331.101.8 "7124"

О.П.Ляска

Ціннісно-мотиваційні аспекти професійного самовизначення студентства

У статті розглядаються сучасні підходи до проблеми професійного самовизначення як процесу самоздійснення особистості. Представлено результати експериментальних досліджень мотиваційної сфери як передумови ціннісного професійного самовизначення студентів. Визначено проєктивну програму психологічного супроводу професійного формування спеціаліста в умовах вишу.

© О.П.Ляска

427

Ключові слова: професійне самовизначення, ціннісні орієнтації, мотиваційна сфера, установка, професійні плани.

В статті розглядаються сучасні підходи до проблеми професійного самоопределення як процесу самоосуществлення личности. Представлены результаты экспериментальных исследований мотивационной сферы как предпосылки ценностного профессионального самоопределения студентов. Определена проективная программа психологического сопровождения формирования специалиста в условиях высшего учебного заведения.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, мотивационная сфера, установка, профессиональные планы.

Сьогодні в сфері освіти як, ніколи гостро, стоїть питання підготовки кваліфікованих кадрів, професіоналів справи. На виробництві існує цілий комплекс проблем, пов'язаних з особистісним фактором: плінність, дефіцит професійних кадрів, низька мотивація, відсутність стимулу, а часто й можливостей до професійного удосконалення та підвищення рівня компетентності. Тільки зміна системи пріоритетів у суспільстві, утвердження цінності людського розвитку і самореалізації дозволить відповідним чином змінити статус вищої освіти у підготовці фахівця, допомогти йому якісно професійно самовизначитися та самоствердитися [1].

Під професійним самовизначенням в психолого-педагогічній літературі розуміють пізнання особистістю себе як суб'єкта певної професійної діяльності, об'єктивна оцінка власних індивідуальних особливостей, співставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, потрібними для оволодіння певної професії, пізнання своєї ролі в системі соціальних відносин своєї відповідальності за успішне виконання діяльності і реалізації своїх можливостей; саморегулювання поведінки, направленої на досягнення поставленої мети.

Самовизначення особистості проявляється в усвідомленому виборі, в прагненні зайняти власну, достатньо незалежну позицію в системі професійних відносин. Самовизначитися означає "усвідомити себе, визначити власне існування" [2, с.9]. В процесі самовизначення людина "самопроекує і будує свій життєвий шлях" [2, с.9]. Такий погляд на проблему самовизначення дозволяє бачити в особистості "не стільки данність, скільки пошук..." [3, с.8], що означає відкритість, відсутність будь-якої передбачуваності, однозначності. Цей стан в процесі становлення професіонала робить особистість відкритою до сприйняття нового, нестандартного. В цьому проявляється готовність особистості до змін, які відбуваються в соціокультурному середовищі. Саме тому самовизначення розглядається як

"безкінечний розвиток" [3, с.8], а сама особистість, як "суб'єкт, що усвідомив, що він хоче (цілі, життєві плани, ідеали), що він може (можливості, нахили, здібності), що він є (особистісні та фізичні властивості), що від нього чекають інші".

Теоретичні основи проблеми самовизначення були закладені С.Л. Рубінштейном і сформульовані ним в принципі: "зовнішні причини впливають, переломлюючись через внутрішні умови". Для С.Л. Рубінштейна найбільш важливим є внутрішній момент самовизначення. Цей підхід розвиває в своїх працях К.А.Абульханова-Славська. Для неї основним моментом самовизначення є власна активність суб'єкта професійного самовизначення [4].

На думку представників теорії розвитку (Е.Гінзберг), процес професійного самовизначення охоплює довгий період життя людини – від появи зародків професійних інтересів і нахилів в дитячому віці до кінцевого утвердження в обраній сфері професійної діяльності в роки зрілості і самореалізацію себе в сфері діяльності. Професійний вибір розглядається як такий, що містить у собі систему взаємопов'язаних рішень.

Відповідно до роздумів Т.В. Кудрявцева, професійне самовизначення являє собою досить важкий, довготривалий, рухливий, багатоплановий, а інколи й заперечний процес, в якому виразно виділяється чотири стадії [5].

Перша стадія пов'язана з зародженням і формуванням професійних намірів під впливом загального розвитку особистості і початкової орієнтації в різних сферах трудової діяльності, в світі праці і в світі професій.

Друга стадія – це період професійного навчання і виховання, тобто ціленаправленої підготовки до вибраної професійної діяльності і оволодіння всіма деталями професійної майстерності.

Третя стадія – активне входження в професійне середовище, яке відображає перехід того, хто навчається, до нового типу діяльності – до професійної праці в різних її формах в умовах реального виробництва, виконання службових обов'язків.

Четверта стадія припускає повну чи часткову реалізацію професійних цілей і можливостей особистості в самостійній праці.

При цьому виявляється, що практично впродовж всього процесу професійного самовизначення і переходу людини від однієї стадії до іншої, у неї можуть виникати перепони і заперечення, а нерідко, і кризові ситуації. Проблеми і кризи можуть виникати і є реальними не тільки при переході від однієї стадії професійного самовизначення до другої, але й всередині окремих стадій цього процесу. Обізнаність про індивідуальну динаміку процесу професійного самовизначення і

розвитку кожного конкретного студента, розуміння кожним з них власних особливостей є невід'ємною умовою надання педагогом допомоги юнаку.

Протягом цього періоду відбувається не тільки професійне, але і соціальне, а разом з цим життєве самовизначення особистості. Самовизначення допускає акцент на самодетермінацію особистості, в якій ключову позицію займає детермінація майбутніми життєвими цілями, планами і орієнтаціями.

Відомий спеціаліст у галузі психології профорієнтації Є.Климов стверджує, що професійне самовизначення є системоутворюючим центром для всієї системи можливих "самовизначень" підростаючої людини як суб'єкта діяльності і громадянина.

М.Коган виділяє чотири сфери активності, які мають відношення до професійного самовизначення особистості. Це пізнавальна (збір загальної інформації), ціннісно-орієнтаційна (самостійне знайомство зі світом професій), перетворююча ("проба сил") і комунікативна (умова для інших діяльностей). Через ці види діяльності в процесі професійної підготовки в умовах вишу в студента формується психологічна готовність до професійного самовизначення, яка розглядається як складна інтегративна особистісна якість. Основним компонентом цієї характеристики є система розуміння, яка визначається як відношення людини до світу, оточуючих людей, самої себе. Ці ставлення і формують ціннісні орієнтації особистості, які справедливо розглядаються як фундамент проблеми самовизначення. В рамках цього підходу доцільно говорити про співвідношення цінностей і цілей: "Цінність є тим, що дає ідеальній меті силу впливу на спосіб і характер людської діяльності, спонукальну силу". Таким чином, цінності та смисли лежать в основі цілепокладання. Саме вони зв'язують когнітивні й емоційні складові професійного саморозуміння людини через структуру внутрішньої мотивації, яка співвідносить минуле (знання і досвід) і майбутнє (прогнозована ціль) в теперішнє (переживання "Я") через установочні механізми. В процесі професійного самовизначення повинні бути сформовані установки на власну активність і самопізнання; на ознайомлення зі світом професій, потребами ринку праці, правилами вибору професії; на забезпечення самопізнання і формування "Образу-я" відповідної професії до особистості і потреб ринку праці, побудова на цій основі професійного плану і перевірка його; на формування вміння аналізувати різні види професійної діяльності, враховуючи їхнє споріднення за психологічними ознаками; на створення умов для перевірки можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб; на забезпечення розвитку професійно важливих якостей; на формування

мотивації і психологічної готовності до зміни професії і переорієнтації на нову діяльність; на виховання загальнолюдських і загальнопрофесійних якостей.

Іншими словами, установки формують готовність розглядати себе в розвитку в рамках відповідного часу, простору і сенсу, постійно розширювати свої можливості і максимально їх реалізовувати, активно вибирати професійні завдання й модифікувати відповідно до них власну поведінку.

У зарубіжній психології, насамперед у рамках теорії Д.Сьюпера, професійні установки вивчені досить ґрунтовно. І для етапу вибору професії вони оснащені гарним психодіагностичним апаратом. Однією з перспективних технологій для вивчення професійних установок в підлітковому віці є методика "Шкала зрілості професійних установок" Дж. Крайтса [6].

За своєю структурою ця технологія зорієнтована на виявлення 5 видів установок, а саме: упевненість і рішучість у професійному виборі – нерішучість; безтурботність і матеріальна забезпеченість – егоцентризм і матеріальні інтереси; самостійність і активність – залежність; реалізм і готовність до компромісів – соціальний престиж; інформованість і раціональність – страх.

З огляду на розуміння професійних установок як форми реалізації у конкретній ситуації (ситуації вибору професії) уже наявного досвіду розв'язання професійних проблем, можна очікувати, що фактори виявлення професійних установок якимось чином пов'язані з досить стійкими особистісними особливостями, насамперед із характерологічними властивостями.

У дослідженні Д.Сьюпера отримані коефіцієнти кореляцій між професійними установками і характеристичними якостями свідчать, що відповідні зв'язки, хоча й не дуже яскраво виражені, все-таки існують, і, зокрема, їх можна розглядати як показники конструктивної валідності "Опитувальника професійних установок підлітків".

Одним із найважливіших показників самовизначення до професійної діяльності є конкретність професійних планів індивіда, які визначаються наявністю чіткого уявлення про майбутню професію, впевненості у своєму виборі. Професійні плани будуть чіткими, конкретними, змістовними лише тоді, коли особистість буде обізнаною з перспективами майбутньої трудової діяльності, у неї будуть сформовані навички виконання професійних дій і операцій, вона психологічно стане зорієнтованою на досягнення успіху, у неї з'являться професійні установки, сформується адекватний образ професіонала.

Через формування образу професії відбувається її вибір. На формування ж образу професії має вплив її престиж і привабливість.

В.Ф. Черноволенко відмічає, що престиж професії – це її соціальна значущість в суспільній думці. Більшість психологів вважає, що престиж професії – уявлення суспільного усвідомлення через категорії авторитету і суспільної думки.

А.А. Вайсбург, аналізуючи можливості престижу професії як фактора становлення життєвих планів молоді, звертає увагу на те, що існують різні ієрархії престижу: від соціального престижу професій, розділеного всім суспільством, до групових оцінок і власних переваг індивіда. О. В. Москаленко вказує, що для розвитку професійного самоусвідомлення важливим є престижність професії. Саме ця категорія додатково мотивує людину і стимулює ріст її професійного самоусвідомлення [7].

Образ професії складається з уявлень про професію як про трудову діяльність, яка має відповідну структуру (по Е.А. Клімову):

- завдання цілей, уявлення про результати праці; заданий предмет; система засобів праці;
- система професійних службових обов'язків; система прав;
- середовище роботи, предметні і соціальні умови праці.

Аналізуючи мотиви вибору професії серед студентів (за методикою “Мотиви вибору професії” [8]), ми виявили, що провідним видом мотивації є зовнішня позитивна мотивація. Її показниками виступили: заробіток, намагання досягти престижу, можливість просування по кар'єрних сходах, тобто стимули, заради яким людина вважає за можливе докладання власних зусиль (41%).

У студентів уявлення про майбутню професію, її перспективи розрізняються залежно від курсу навчання. Так, на перших курсах професійні плани описуються загально, орієнтуючись на статусні досягнення (“стати керівником”, “мати свою фірму” і т.д.); на старших курсах вони стають деталізованими і змістовними (“спочатку отримати посаду, проявити себе, заробляти великі гроші, отримати повагу від інших” і т.д.). Зауважимо, що на початкових курсах описати виконувани в майбутньому професійні функції не може приблизно 12% студентів, на старших – 7%.

Окремо хочеться відмітити результати дослідження мотивації до навчання. Студентам пропонувалися питання, відповіді на які оцінювали три типи мотивів до навчання: отримання знань, оволодіння професією, отримання диплому. Найвищі показники виявилися у мотиву “отримання диплому” – 78%, найнижчі – у “мотиву оволодіння професією” – 13%, що пояснюється невизначеністю та неусвідомленістю студентами професійних обов'язків, незацікавленістю обраною професією.

Досвід роботи у вищій школі дозволяє виділити ряд типових психологічних проблем, пов'язаних з професійним самовизначенням

особистості. До них, перш за все, відносять неадекватну самооцінку; різні погляди на ідеальний і реальний образ професії, яку обирають, а також мотивацію професійного вибору. Діловий і професійний світ сьогодення потребує в професійно мобільних людей, які готові грамотно приймати самостійні рішення і нести відповідальність за їх реалізацію, вміють успішно й ефективно знаходити і реалізовувати себе в змінних соціально-економічних умовах в зв'язку з вибором і плануванням, вибором і влаштуванням своєї професійно кар'єри.

Суттєвим гальмом розвитку успішного профсамовизначення є те, що воно, як правило, розраховане на деякого посереднього студента; відсутній індивідуальний, диференційований підхід до особистості, яка обрала професію; використовуються взагалі словесні, декларативні методи, без надання можливості кожному спробувати себе в різних видах діяльності, в тому числі і в обраній спеціальності.

Аналіз і систематизація знань з проблем професійного самовизначення і визначення факторів, що його детермінують, демонструють, що ці питання повно можуть бути розв'язані з системної позиції.

Педагог в процесі навчання і розвитку особистості, в першу чергу, повинен орієнтуватися на модель спеціаліста, яка представляє собою сукупність професійних і соціально-психологічних якостей, знань, умінь і навичок. Модель же спеціаліста, в свою чергу, базується на професіограмі як описі психологічних норм і вимог до діяльності і особистості фахівця. Щоб досягти успішних показників “врівноваження” професії і особистості, необхідні діагностичні процедури. Психодіагностика особистості з метою вибору професії повинна включати в себе вивчення її характеру, спрямованості, інтересів та інших індивідуальних показників.

Ця комплексність вивчення особистості спрямована та розв'язання питань самопізнання, самопрогнозування і, надалі, саморозвитку. З цією метою, на наш погляд, необхідно ввести у вузі програми психологічного супроводу професійного становлення та розвитку особистості, такі як “Формування успішної професії”, “Побудова кар'єри”, “Самопізнання”, “Професійні плани і шляхи їх досягнення” і т.д. Такі комплексні курси зможуть проектувати професійну особистість в плані:

- ціннісних орієнтацій та установок;
- найближчих і перспективних планів і професійних намірів;
- рівня сформованості понять про професію;
- рівня розвитку самооцінки;
- рівня розвитку професійної мотивації;
- особистісних особливостей.

Тому зміст професійного самовизначення особистості на етапі її професійного навчання у вищому аграрному закладі освіти окреслюється формуванням ставлення до себе як до суб'єкта власної професійної діяльності. Саме цей період є найбільш важливим як з точки зору основних механізмів і динаміки професійного становлення особистості, так і з точки зору педагогічного впливу на її подальшу долю. В його ході розвивається активне входження особистості в систему "людина – професія", що до цього часу визначалося лише уявленнями суб'єкта про обрану професію (не завжди вичерпуючими), розпочинає опосередковуватися її місце в спеціально організованій діяльності, що наближена до реальної професійної праці. Участь в цій діяльності, з одного боку, сприяє розвитку адекватних уявлень про професію, з іншої – формує операційну та мотиваційну основи професійного самовизначення.

Список використаних джерел

1. Толок В., Васильєва О. Професійна орієнтація молоді: проблеми та умови // Новий колегіум. – 2003. – № 2. – С. 33-37.
2. Климів Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-н/Д., 1996.
3. Кон И.С. В поисках себя: личность и самосознание. – М., 1984.
4. Дубровин Д.Н. Профессиональное самоопределение в подростковом и раннем юношеском возрасте как психологический феномен и психолого-педагогическая проблема // Журнал прикладной психологии. – 2004. – № 4-5. – С. 7-11.
5. Кудрявцев Т.В., Сухарев А.В. Влияние характерологических особенностей личности на динамику профессионального самоопределения // Вопросы психологии. – 1985. – № 1.
6. Super D. E., et al. Vocational Development: A Framework of Research. N.Y. 1957.
7. Вайсбург А.А. Организация профориентационной работы школы, ПТУ, предприятия: Пособие для учителя / А.А. Вайсбург; Под ред. М.И. Махмутова. – М.: Просвещение, 1986.
8. <http://career.vdu.edu.ua/index.php?id=212>

The article deals with modern approaches to the problem of professional self as a process of self-realization. Results of experimental investigation of motivational sphere as a premise of value students' professional self have been produced. Descriptive program of psychological accompaniment of specialist forming in conditions of institute of higher education has been determined.

Key words: professional self, value orientations, motivational sphere, purpose, professional plans.

Отримано: 19.02.2010

Комунікативна компетентність особистості як соціально-психологічна проблема

У статті розглядаються особливості становлення компетентності особистості у процесі спілкування як важлива умова соціального буття та соціалізації особистості. Пропонується програма тренінгових занять як один з ефективних засобів розвитку комунікативної компетентності особистості.

Ключові слова: комунікативна компетентність, спілкування, соціально-психологічний тренінг, комунікативна ситуація, взаємодія.

В статье рассматриваются особенности становления компетентности личности в процессе общения как важное условие социального бытия и социализации личности. Предлагается программа тренинговых занятий как одно из эффективных средств развития коммуникативной компетентности личности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, общение, социально-психологический тренинг, коммуникативная ситуация, взаимодействие.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними проблемами. Сучасне технологічне суспільство з одного боку відкрило безліч нових можливостей для реалізації творчого потенціалу особистості, самореалізації у професійній сфері, досягнення високого суспільного та матеріального рівня, а з іншого – викликало безліч проблем у взаємодії особистостей. Наука соціально-економічних проблем дещо знівелювала розвиток комунікативної компетентності людини. Значна частина українського суспільства проявляє інтерес до реалізації комунікативних ситуацій лише тому, що цього вимагає кар'єра чи професійне акме. Причина цього явища найчастіше криється у тому, чи вміє особистість проявляти комунікативні вміння та навички у спілкуванні з іншими, чи сприймає комунікативну ситуацію в цілому і хоче повноправний її учасником, які внутрішні установки та особистісний зміст вбачає у взаємодії з суспільним оточенням, наскільки багате є її морально-духовне буття.

Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої та опосередкованої взаємодії особистості із світом духовної,